

ADALET, HUKUK VE ŞİDDET ARASINDA YASALAR

Ayşegül SİLİ*

Adalet, hukuk ve yasa arasındaki sürekli ve zorunlu ilişkinin doğası üzerine pek çok şey söylenebilir. Adalet ilkesinin hukuka dayanak sağlama işlevi ve yasaların, hukukun çizdiği genel teorik çerçeve içerisinde topluma uzanan taşıyıcılık vasfından kolaylıkla söz edilebilir. Ancak birbirinin doğal uzantısı biçimindeki bu üç kavramla esasen karşıt bulunan şiddet olgusunun temas noktalarını belirlemek aynı ölçüde kolay değildir. Hukuk varlığını bir siyasal otorite temelinde gerçekleştirmektedir. Dağınık ve belirsizliklerle dolu sosyal gerçeklik dünyasına hukuk ve yasalar yoluyla düzenlilik kazandırma amacı taşıyan siyasal otoritenin, adalet ilkesinden aldığı meşruiyetle en azından ilkesel olarak şiddet karşıtı bir yerde durması beklenmektedir. Buna rağmen toplumsal ilişkileri düzenleme işlevini gerçekleştirmek için güçlü bir otoriteye duyduğu ihtiyaç, hukukun şiddet ile arasına kesin ve aşılmaz sınırlar koymasını güçleştirmektedir.

Devlet ve hukuk olgusunun toplum içinde oluştuğu gerçeğinden hareketle (Öktem, Türkbağ. 2001, 56) toplumsal ilişkilerin başat düzenleyicisi olan siyasal otoritenin ve bu düzenlemenin temel aracı görünümündeki yasaların sosyolojik birtakım sonuçlar ürettiğinden söz etmek mümkündür. Hukukun toplumsal yaşamla bitişikliğinin vurgulamak üzere 'nerede bir toplum varsa orada hukuk vardır' -ubi societas ibi jus- tabiri kullanılmakta, aynı şekilde nerede bir toplum ve hukuk varsa orada en azından yasa koyucu bir otoritenin de bulunması zorunluluğu bilinmektedir. Çünkü hukuk doğası itibariyle güce dayanmak zorundadır ve dahası otorite, kurucu ve koruyucu olmak bakımından hukuku öncelemektedir. Bununla birlikte tarihsel süreç otoritenin hukukuna karşı hukukun otoritesini geliştirme eğilimlerine şahitlik eder. Çünkü otorite, şiddet tekeli elinde bulundurma hakkı sayesinde hukuku araçsallaştırma niteliğini de üzerinde taşımaktadır. Bu yönüyle hukuksal açıdan, gücün hukuka karşı kullanılması ve toplumsal düzene, hukuka saldırı olarak değerlendirilen şiddet (Dönmezer, 1996, s.215), otoritenin elinde hukukun ürettiği bir sonuç haline dönüşmeye elverişli bir hal alacaktır. Bu noktada önemli olan hukukun kaynağı olarak adalet ilkesinin belirleyiciliğidir. Adalet ilkesi hukukun somut uzantıları niteliğindeki yasalara sirayet ettiği ölçüde sosyolojik açıdan görünür olacak, adalet duygusunun zedelenmemesi ancak bu koşullarla mümkün kılınabilecektir.

Adalet kavramını sahip olduğu yüce ve gizemli soyutluk makamından, hukuk ve yasalar vasıtasıyla toplumsal hayatın çeşitli gerçeklik alanlarına çekme veya indirgeme yönü teminin nasıl olacağı, bu noktada önem kazanan bir sorudur. Felsefi açıdan bir içeriğe kavuşturulması ve ortak bir tanıma bağlanması zor olduğu için sorunsal olarak ele alınan kavramların başında adalet kavramı gelmektedir. Adalet kavramı, bünyesinde iyilik gibi

* Yard. Doç. Dr. KTO Karatay Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, aysegul.sili@karatay.edu.tr

mutlak bir değer taşıması hasebiyle erdemler hiyerarşisinde yüksek bir konumda bulunmasına rağmen, içerisinde barındırdığı duygu ve inanç unsurları yüzünden açıklıkla tanımlanamamaktadır. Bununla birlikte bu kavram, eşitlik, özgürlük, hak ve hukuk gibi öteki değerlerle de öylesine kaynaşmıştır ki, sahip olduğu karmaşık ve çok boyutlu yapı içerisinde saltık biçimde belirginleşmesi olanaksız bir hâl almıştır. Ancak adalet kavramının bu özelliği kendisinde herhangi bir değer kaybına yol açmaz, çünkü bazı kavramların anlamı tam da taşıdığı belirsizlikle kapsayıcılık niteliği kazanmaya elverişlidir. Farklı bir deyişle soyut adalet tanımlarının yararı, Lao Tse 'nin 'kabi bir kap yapmak için yoğururlar, kabın yararı içindeki boşluktan ötürüdür' ifadesinde olduğu gibi, gündelik hayat içerisindeki sayısız hukuk durumlarına form kazandırma işlevi üzerinden değerlendirilmelidir. Adalet kavramı ilkesel bir çerçeveye, ahlaki değerlerle özdeş şekilde, temel bir erdeme işaret etmektedir. Bu yönüyle adalet kavramı bütün tekil sosyal ilişkilerde ortak olan hakkı ve hukuku koruma talebini kavramsallaştırmaktadır. Adalet, hukuku gündeme getiren herhangi bir tekil durumla tanımlanamayacağı gibi, her tekil duruma içkin bir ortak değer, insana ait bir hakkı koruma istencinin ifadesidir. Yasalar ise, genel anlamda bu istencin tezahürü şeklinde anlaşılmalı elverişlidir.

Adalet temelde adaletsizlikle birlikte, yani karşıtıyla anlaşılır hale gelir. Adalet talebi her tekil hak kaybı için, aslında adaletsizlik durumunun giderilmesi beklentisinden başka bir şey değildir. Adaleti ütopyik bir düzen arayışı olarak görmekten ziyade somut koşullar ekseninde anlaşılır talepler üzerinden değerlendirme imkanı üzerinde durmak gerekir. Böylelikle adalet, soyut ve uzak bir tasavvur olmaktan çıkarak yaşamaları ve sorumluluk düzlemine çekilebilecek, hukuku, yasaları ve adalet duygusunu anlamlı kılacaktır. Toplumsal yaşamı düzenleyici vasfıyla hukuk, yaşamalarında belirli bir otoriteye bağlı olarak kurulduğundan bu noktada iktidar, adalet ve hukuk ilişkisi yasalar üzerinden anlaşılmaya ihtiyaç duymaktadır.

Hukuk bilimi açısından yasaların en belirgin vasfının buyuruculuk ya da buyruk olduğu bilinmektedir. Hukukun ana işlevi öğüt vermek değildir, o sadece sosyal davranış planı ya da önerisi olarak görülmez, toplumsal yaşamı düzenleyip biçimlendirerek ona belli bir kimlik kazandırma amacı da güder (Emini, 1997, s.50). Bu sebeple buyurucu bir karaktere bürünmesi zorunludur, 'yapmalısın' demez, 'yapılmalıdır' der. Yani din ve ahlak gibi otokontrol mekanizmalarına seslenmez, kişiyi dışsal bir güce itaate mecbur eder. Bununla beraber hukuk kuralı bir emir veya yasağı içermekle kalmaz, bunu müeyyideye bağlayarak yaptırım gücü sayesinde kurallarının kabul edilmesini ve uygulanmasını sağlar. Toplumsal yaşamı düzenleyici bir etken olarak hukuk, manevi düzenleyicilik vasfı bulunan din, ahlak gibi diğer tanzim edici unsurlara karşın, maddi müeyyide gücü olan zorlayıcı bir sistemi kastetmektedir. Bu paralelde hukuk devleti, adaletin gereği ve uzantısı olarak görülmekte, şekli adaletin kamusal kuralların düzenli ve tarafsız yönetiminin hukuk sistemine uygulanması olarak tanımlanmaktadır (Rawls, 1994, s.235).

Şiddet ise, kişinin kendine yönelmiş olumsuz davranışları bağlam dışı bırakıldığında, genellikle 'sosyal problem' olma özelliğindedir ve karşılıklı ilişkiler ortamında varlık alanı

bulduğu için tıpkı hukuk gibi sosyolojik bir olgu olarak görülmektedir (Michaud, 1991, s.78). Kavram, çeşitli görüngülerinden hareketle, birçok şekilde tanımlanmaya açık olmakla birlikte, burada hukukla ilişkisi bağlamında tercih edilen tanım, şiddetin büyük güç, sertlik ya da haşinlik olma özelliği ile bazı doğal süreçlere yersiz kısıtlamalar getirme, kişisel özgürlüğü zor yoluyla kısıtlama olarak karşılanmasıdır (Hobart, 1996, s. 52). Fenomenolojik açıdan bakıldığında şiddet, kuvvete yakındır, çünkü şiddetin araçları da doğal kuvveti çoğaltmak amacıyla tasarlanır ve kullanılır; ta ki gelişimlerinin son safhasında doğal kuvvetin yerine geçer hale gelinceye değin sürer (Arendt, 1997, s. 52). Şiddetin sayısız ifade biçimleri sayısınca ona dair tanım ve açıklamaların artırabileceği gerçeğiyle beraber, neyin şiddet olup neyin şiddet olmadığı ayrımını yapmamızı sağlayacak olan ve bize şiddetin en doğrudan en alışılmış imajını verecek olan akıldır (Raynaud vd., 2011:847). İnt sanın maruz kaldığı muamelenin şiddet içerip içermediğini algılayabilmesi, ancak sürekli dönüşüm halinde olan şiddet davranışlarının ayrımını yapmasını sağlayabilecek bir görüş geliştirmesi ile mümkün olmaktadır. Aksi takdirde kişi şiddetin etkisi altında olup olmadığı algılayamaz ya da algılaması zaman alır. Şiddet bir insan üzerinde farklı sebeplerle ve amaçlarla uygulanabileceği gibi, uygulanırken şiddet gören insanın en çok bel bağladığı hatta hiç ummadığı araçlar kendisi aleyhine kullanılıyor olabilir. Bu sebeple şiddete dair bilinç geliştirmek, giderme mekanizmaları açısından önem kazanmaktadır.

Elbette ki hukuk toplumsal hayatın vazgeçilmez öğelerinden biridir. Yine toplumsal yaşamın başat düzenleyicisi olarak egemenlik erkinin yasa koyuculuk vasfı, devlet ve hukuk arasındaki işlevsel ilişkiyi açığa vurmaktadır. Devletin halkı karşısında sahip olduğu 'yüce' ve 'üst' pozisyon, devleti toplumsal adaletin sağlanmasında yetkili kılmıştır. Diğer bir tabirle, toplumdaki adaleti evrensel hukuk değerlerini esas alarak sağlamak modern devletin görevlerindedir. Bunun yanında hakkın ve hukukun savunuculuğunu üstlenmesi devletin meşruiyetini pekiştiren bir unsur olarak işlev görmektedir (Günaydın, s.1). Devletin adalet ilkesi ekseninde hukuku sahiplenen ve aynı zamanda hukuktan aldığı meşruiyete dayanan konumu, hukuku iktidar üzerinde konumlandırılan bir yapı sergileyebileceği gibi, iktidar aracı olarak kullanmaya da müsait bir zemin teşkil eder.

Walter Benjamin ünlü Şiddetin Eleştirisi Üzerine isimli metninde şiddetin yarattığı etkinin hukuk ve adaletle ilişkili olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Hukuku göz önüne aldığımızda bir hukuk sistemi içerisinde en temel ilişkinin amaç-araç ilişkisi olduğunu ve şiddetin amaçlar âleminde değil araçlar âleminde aranması gerektiğini görürüz. Bu durumda şiddetin adil bir amaca mı, yoksa adil olmayan bir amaca mı hizmet ettiği önem kazanır (Ergül, 2009, s.110). Benjamin, söz konusu metninde şiddetin çift yönlü niteliğine, yani hem yasakoyucu hem de yasakoruyucu oluşuna vurgu yapar. Hukuk açısından şiddetin korkutucu tarafı, onun yasakoyucu özelliğinin açığa çıkması ve yeni bir ilişkiler biçimi kurup bunun yasakoruyuculuğunu üstlenmesidir. Hukuk, bireyin elindeki şiddetten hukuk sisteminin altını oyan bir tehlike olarak değil, tam da yasanın kendisinden dolayı korkar. Başka bir deyişle hukuk, şiddetin bir başka hukuk oluşturmasından ve kendi tek elinde tuttuğu şiddetin çözülmesinden dolayı bir tehdit hisseder (Benjamin, 2005, s.101). Bu nok-

tada etkili bir şiddet eleştirisinin hukukun kendisinin değerlendirilmesi ve eleştirilmesine yönelmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Hukuk ve şiddet bağlamı için, bu açıdan bakıldığında, ikisinin karşıt oluşundan söz etmek bir yana şiddetin hukukun temelinde bulunduğunu söylemek mümkün olur.

Benjamin'in gözünde hukuk ve şiddet sarmalı en çok adalet kavramını aşındırmaktadır. Şiddetin sırf egemenlerden gelmediği bilinmekle birlikte, devletlerin gittikçe artan iktidarlarına karşı yurttaşların kudretlerinin aynı ölçüde artmadığı bilinmektedir. İktidar karar alma ve tahakküm tekeli olduğu gibi güç uygulamanın da tekeli olmaktadır. Hukuk ve şiddet uygulama hakkı bağlamında aynı noktada buluşmakta, görünürdeki normatif karşılık olgusal bir birleşme ile sonuçlanmaktadır. Adalet fikrini kavramsal bir karmaşaya dönüştürme eğilimleri dışında, Rawls adalet duygusunun, adalet ilkelerini uygulamaya ve bu ilkelere göre hareket etmeye yönelik güçlü bir arzudan başka bir şey olmadığını ifade eder (Solomon, 2004, s.27). Nietzsche'nin şiddetin bazı türlerinin erdemini gelişmesinde önemli rol oynadığı vurgusundan hareketle Solomon, kendisinde bir öfke ve taşkınlık kapasitesi, hatta nefret yeteneği olmayan kimsenin adalet duygusuna sahip olamayacağını iddia eder. Kimine göre adaletin kökeni adaletin merkezinde şefkat yer alır, ama adaletin kökeni ve adalet tutkusu daha vahşi, hatta düşmanca duygulardadır. İnsan aynı zamanda kızgınlık ve nefret duymuyorsa şefkatli ve dürüst de olamaz; bunun tersini varsaymak ahlaki duyguların ve bunlarla birlikte adalet duygumuzun da içini boşaltmaktan başka bir şey değildir (Solomon, 2004, s. 295).

17. yüzyıl siyaset felsefesinin temel tartışmalarından birisi de, çağımızla benzer şekilde, şiddetin ve ufukta görünmeye başlayan sürekli savaşın nasıl önleneceğidir. Hobbes herkesin herkese karşı savaş hali olan bu ölümcül döngüden kurtulma yolu olarak, tüm kişilerin haklarını ve güçlerini bir egemene devretmesini salık vermektedir. Bireyler şiddet uygulama özgürlüklerinden kendi rızaları ile vazgeçecekler, böylelikle gücü tek elinde toplayan iktidar, her şeyin tek ve nihai ölçütü haline getirilecektir. Böylelikle siyasal alanda tek kişi -Leviathan- ortaya çıkacak; düşünen, eyleyen ve hükmeden egemenin karşısında biçimsiz, atomize edilmiş ve kişilikten yoksun halk bulunacaktır. Dudakları (egemen) itaatkar bir şekilde dinleyen kulaklardan (halk) oluşan bir siyasal birliktelik (Hobbes, Leviathan, s.130). Oysa Hobbes'un önerdiği bu çözüm sayesinde şiddetin engelleneceği düşünülmese rağmen yalnızca şiddetin biçiminde bir değişiklik olmuştur. Bireylerin birbirine karşı uyguladığı şiddetin yerine tüm gücü kendisinde yoğunlaştıran, siyasal alanda aşkın bir konum kazanan ve sınırının ne olacağı hakkını ve gücünü belirleme yetkisini tek başına sahiplenen egemenin uyguladığı şiddet almıştır (Ergül, 2009, s.114). Bu durumda hukukun siyasal egemenliğin ideolojik bir aygıtına dönüşmesi kaçınılmazdır. Hukuk bu anlamda şiddetin ve iktidarın mistifiye edici bir biçimi olarak ortaya çıkmakta, hukuk ve şiddet dolayımı öylesine 'hayaletimsi' bir kombinasyon içine girer ki, devlet aygıtı şiddete başvurma hakkını kendi varoluşuna içselleşmiş bir biçimde bulur. Benjamin açısından bu mantıksal değil, olgusal bir çelişkidir ve mevcut adalet anlayışı her şeyden önce gücün meşrulaştırılmasıdır (Kardeş, 2009, s. 120).

Hobbes üzerinden başlayan modern devlet açıklamalarında gelenek olduğu üzere değinilmesi gereken ikinci bir isim Max Weber'dir. Ona göre modern devlet, bütün siyasal birlikler gibi, sosyolojik olarak ancak kendine özgü somut araçları açısından tanımlanabilir: o da fiziksel güç ve şiddet kullanımınıdır. o, belli bir arazi içinde fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde bulduran insan topluluğuna modern devlet adını verir (Weber, 1987, s.79-80). Fakat söz konusu şiddet tekelini pratiğe geçirme meşru olmalı, yasalara dayanmalıdır. Modern devletin yasalarının dilinde fiziksel olmayan simgesel bir şiddet bulunmakta ve böylelikle hukuk düzeni şiddet üzerine kurulmuş olmaktadır. Geleneksel olarak fiziksel şiddet üzerindeki devlet tekelinin, sosyolojik meşruluğunu toplumsal barışı ve güvenliğini gerçekleştirme hedef ve işlevinden aldığı; başka bir ifadeyle, modern devlete bu tekelin, şiddeti toplumsal ilişkilerden tasfiye etme veya toplumsal ilişkilerde şiddet kullanımını en aza indirme karşılığında verildiği kabul edilir (Sancar, 2003, s.28).

Weberyan bir bakışla hukuku, otorite açısından hem yaşam alanında yan yana gelen şeylerin, hem de ardı ardına gelen şeylerin otoriteye göre düzenlenmesini sağlama olanağı olarak düşünmek de mümkündür. Eğer yaşam alanında direnç yoksa, otorite bütün varlığıyla yaşam alanına yerleşecek, hukuk da otoritenin salt değerlerinden biçimlenecektir. Bu durumda hukuk, otoritenin ahlakı olacak ve yaşam alanında başka değerler varlığını sürdüremeyecektir. Otoritenin bu hali en saldırgan, en korkunç, en katı halidir. Oysa yaşam alanındaki topluluk açısından hukuk bir sözleşme olarak gereksinimleri karşılama ve otoriteyi ehlileştirme işlevine sahiptir. Yaşam alanındaki herhangi biri varlığından ve geleceğinden hukuk sayesinde emin olabilir. Eğer hukuk otoriteye karşı toplumsal dirençle belirlenirse yaşam alanında otorite dışı özgürlük alanları oluşabilecektir. Bu durumda hukuk hem otoritenin hem de yaşam alanındaki insanların gönenci olacaktır. Otoritenin edimselleşmiş hali siyasi iktidardır ve hukuku bozan yahut koruyan güç odur. Hukukun ruhu adalettir ve bu yönüyle adalet, otoritenin sınırsız eylem gücünün topluluğun içsel direnişiyle sınırlandırılmasıdır (Aksu, 2010) . Öyleyse hukuk, iktidar ve toplum arasında şiddet üzerinde gelişen dengenin hassas ayar noktalarındadır.

Şiddete dayalı devlet düzeni fikrine karşı olarak, şiddetsiz toplum düzeni fikrini savunan anarşist toplum kuramları ise Kant'ın tabiriyle 'şiddetsiz yasa ve özgürlük' ilkesinden hareket ederler. Anarşi şiddetsizlik demektir; insanın insan üzerinde egemenlik kurmaması demektir; şiddet yoluyla zorlamama demektir. Anarşistleri bütün ötekilerden ayıran şeyse, şiddetten nefret etmeleri, şiddeti, yani maddi şiddeti insanların kendi aralarındaki ilişkilerin dışına sürüp atma arzusu ve amacıdır (Malatesta1980, 166; akt. Cantzen, 2000, s.84). Bu yaklaşım Weber'in devleti 'yönetici kurumlar aracılığıyla meşru fiziksel zorlama tekelini düzenin sağlanması için elinde toplamış siyasal bir tımarhane' olarak tanımlamasıyla (akt. Cantzen, 2000, s.86) benzer bir anlayışla, hukukun devlet tekelinde bir şiddet aracı olarak kullanılmasına karşı itirazı dile getirir. Anarşizm 'daha az devlet daha çok toplum' ideali ile hukuku şiddetsizlik ilkesini gerçekleştirme yolu olarak ortaya koyar.

Adalet, hukuk ve şiddet arasında yasaların durumuna gelince, çok yönlü bir etkiledişim düzleminde zor bir denge halinden söz etmek durumunda kalırız. Yasanın hukuka mı,

adaletle mi ilişkin olduğu temel sorusundan hareketle, yetkilendirilmiş güç olarak hukuk aynı zamanda ‘haksız’ olarak yargılanabilir olması yasaların şiddete dönüşebilen potansiyelini yeniden ve bu kez tekillikler düzleminde tartışma alanına taşır. Hukuk yasalar yoluyla uygulanabilirlik kazanınca, artık hukuk haline gelen adalet, bir güç ima etmeye başlar. Burada hukuku aşan adalet, hukukla çelişen adalet veya adaletle çelişen yasa olma sılığı da her zaman akılda tutulmalıdır. Şiddet kavramının adalet, hukuk ve yasa düzeneğine katılımı bu itiraz zemininde anlaşılmaya uygundur. Başlangıç anında ne yasal ne de yasadışı olan şiddet (Derrida, 2010, s.49) hukuk sürecine içkin gücün açığa vurulmasıyla ortaya çıkmaktadır. Öyleyse yasaların adaleti temsil etme potansiyeli, her durumda şiddeti temsil etme olasılığını da içinde taşımaktadır. Bu noktada Montaigne’nin hukuk, adalet ve yasa arasındaki ayrımını hatırlamak yararlı olabilir. Ona göre hukuk ve yasalar, hukuk ve yasa olarak adil değildir. Yasanın ve hukukun otoritesi onlara güvenilirlik atfedilmesine dayalıdır (Derrida, 2010, s.56) Öyleyse yasanın ve devamında hukukun adalet ilkesine bağlanması sağlayan şey, bireylerdeki adalet duygusuyla paralel olarak onlara güven duyulması ile ilgili olmaktadır. Yasakoyucu şiddetin kendini meşrulaştırması, onun meşruluğunun kabulünü ve değerini gerektirir ve bu, zamansallığı itibarıyla bir gelecek projesini ve tekrarı varsayarak (Direk, 2010, s.225) otorite-şiddet ilişkisini adalet arayışı ekseninde geleceğe de yansıtır.

Yasaların kaynağını adalet ilkesinden alan, bir yüzüyle hukuka diğer yüzüyle şiddete bakan konumu toplumsal değerlere ve kendine özgü olgusal etkenlere bağlı birçok farklı ele alışı teşne bir yapıya sahiptir. Bu sebeple duyarlı bir yasakoyucunun ilk ödevinin, toplumdaki titreşimleri yakalayarak durmamacasına yiten ve ortaya çıkan değerleri zamanında saptamak ve hiyerarşik konuma göre hukuki yaptırımlarla korumak olduğu ileri sürülmektedir (Selçuk, 2009, s.16). Öte yandan otoritenin şiddet üretme eğilimlerine karşı toplumun sınırlayıcı direnç gücünü bir denge faktörü olarak belirlemek önemlidir. Ancak burada adalet ilkesinin yalnızca otorite tarafından kurulan bir değer olmadığını ortaya koymak gerekir, çünkü adalet her şeyden önce bireylerin tutumlarıyla şekillenen bir erdemdir. Adaletin birey ve devlet ekseninde karşılıklı ilişkiler temelinde tesis edilmesi, üst, buyurucu yapılar (devlet, hukuk) tarafından olduğu kadar, alt, uygulayıcı birimler (birey ve toplumsal gruplar) tarafından da ölçüt olarak içselleştirilmesiyle mümkün olabilir. Adalet, fiziksel güç ve şiddet tekelinin tek bir otoritede, hukukla haklılaştırılmış iktidar elinde toplanmasından ziyade, topluma dağıtılmasına daha yakın durmaktadır. Bu yönüyle yasa koyucunun toplumsal ihtiyaç ve olgularla beslenen özgün bir kavrayışla adalet kavramının içeriğini doldurması ve uygulamada hak taleplerini merkeze alarak adaleti yeniden ve sürekli olarak tesis etmenin, bozulan bir doğrultuya yön vermenin arayışında olması adaleti görünür kılanın yollarını teşkil edecektir.

KAYNAKÇA:

- Aksu, Ş.(2012), “Yaşamaları - Otorite İlişkisi Açısından Hukuk”, İstanbul: Hukuk Felsefi ve Sosyolojisi Arkivi, 23.Kitap, 7-12.
- Arendt, H. (1997), Şiddet Üzerine, (Çev: Bülent Peker), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benjamin, W. (2005), “Şiddetin Eleştirisi”, (Çev: Besim F. Dellaloğlu), Benjamin Seçkisi, İstanbul: Say Yayınları.
- Cantzen, R. (2000), Daha Az Devlet Daha Çok Toplum, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Derrida, J., (2010), “Yasanın Gücü: Otoritenin Mistik Temeli” Şiddetin Eleştirisi Üzerine, İstanbul: Metis Yayınları, 43-134.
- Direk, Z., (2010), “Yasa, Adalet ve Siyaset”, Şiddetin Eleştirisi Üzerine, İstanbul: Metis Yayınları, 214-255.
- Dönmezer, Sulhi (1996).”Çağdaş Toplumda Şiddet ve Mafya Suçları”, Cogito, 6-7, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 215-220.
- Emni, M. E. (1997), Hukuk Başlangıcı, Konya: Kuzucular Ofset.
- Hobart, M (1996), “Şiddet ve Susku: Bir Eylem Siyasetine Doğru”. (Çev: Yurdaer Salman), Cogito 6-7, İstanbul: YKY, 51-65.
- Hünler, Z. S. (1997), İki Adalet Arasında, Ankara: Vadi Yayınları.
- Kardeş, E. (2009), “Walter Benjamin’de Politika, Hukuk ve Şiddet İlişkisi”, Felsefelogos, Sayı: 37, 119-127.
- Michaud, Y. (1991), Şiddet, (Çev. Muhtaroglu, C.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öktem, N., Türkbağ, A.U.(2001), Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet, İstanbul: Der Yayınevi.
- Raynaud, P. ve Rials, S. (2011), Siyaset Felsefesi Sözlüğü, (Çev.: İsmail Yerguz, N. Kamil Şevil, Emel Ergun ve Hüsnü Dilli), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rawls, J. (1994), A Theory of Justice, Cambridge: Harvard University Press.
- Sancar M.(2001), “Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti”, Doğu-Batı Dergisi, Sayı: 13,25-45.
- Selçuk, S. (2009), Adalet ve Yaşayan Hukuk, Ankara: İmge Kitabevi.
- Solomon, R.C. (2004), Adalet Tutkusu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Weber M.(1987), Sosyoloji Yazıları, (Çev. Taha Parla), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.